

## З ІСТОРІЇ ЗАСЕЛЕННЯ ПІВДЕННИХ РЕГІОНІВ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ

Заселення Слобожанщини було продовженням великого колонізаційного руху українського народу на схід, що відбувався в XVI– XVII ст. на території майже всієї України.

На думку Д. І. Багалія, “...велика сила народу прийшла в Слобідчину із Гетьманщини, з Лівобережжя, але більша частина їх належала до тих, що прийшла в Лівобережжя з Правобережжя”<sup>1</sup>. Подібної думки дотримується В. Юркевич, який підкреслює, що “...природніш було б шукати джерела колонізаційного руху навіть за найраніших часів у властиво українських землях – західній Волині і Поділля, почасти в Галичині”<sup>2</sup>. Вже на початку XVII століття великі загони українських селян і козаків оселилися вздовж перших укріплених ліній поблизу Орла, Єльця та інших поселень<sup>3</sup>. Таким чином, населення Слобожанщини формувалося з різних соціальних та етнографічних груп українського народу, що мало в майбутньому великий вплив на формування як матеріальної, так і духовної культури краю.

Отже, український елемент переважав у всіх регіонах Слобожанщини, зокрема у її південних землях.

З поселень, заснованих у так званому “дикому полі” наприкінці XVI ст., першим на півдні Слобожанщини було місто Царборисів, яке будували за наказом Бориса Годунова від 5 липня 1600 року<sup>4</sup>. Порядкувати в новому місті залишився воєвода Семен Алфер’єв з військовою залогою. Спочатку його загін складався в основному з “...російських служилих людей, так званих дітей боярських, дворян та ін. Серед них було чимало охочих з донських і запорізьких козаків, з українських жителів Наддніпров’я, було навіть кілька литовців, поляків, німців”<sup>5</sup>.

В кінці 1653 – початку 1654 рр. значна кількість населення південного Лівобережжя почала селитися в гирлі р. Оскола. Основу майбутнього міста склали 50 родин з Кременчука і Кобиляк, до яких приєдналися “уходники” з Торуб. Процес заселення міста продовжувався і надалі за рахунок переселенців “з різних черкаських народів”<sup>7</sup>.

Основним заняттям царборисівців було хліборобство. Однак швидкими темпами починають розвиватися різні промисли і торгівля. Вже з перших років після переселення місцеве населення починає вживати заходів, щоб здобути торговельні привілеї. Під час перебування в Москві отаман Іван Семенович Світличний (січень 1657 р.) та представники старшини просять дозволу вільно займатися промислами, торгувати вином, пивом “безпошлинно”. Хоча дозволу на це не було дано, формально заборонено було тільки возити горілку на продаж до сусідніх міст. На цей фактичний дозвіл вільно гнати – “курити” горілку воєводи дивилися скося і скаржилися, що служили з Росії “у Черкас пропиваються, платєе и лошади и служилую рухлядь пропивают многу, и под заклад пьют”<sup>8</sup>. Цікавою є інформація Центрального статистичного комітету Міністерства внутрішніх справ під назвою “Харьковская губерния. Список населенных мест по сведениям 1864 года”, де говориться: “Між тим в XVII ст. почався рух православних українців, які проживали в бувшому Київському князівстві і пригнічених Польшею. Незадоволені почали виселятися із-за Дніпра в степи, що склали окраїну Московської держави, і, створивши дружини, стали оплотом то проти ординців, то проти поляків. Московська влада заохочувала ці переселення різними правами і привілеями; переселенців виявилось так багато, що за царювання царя Олексія Михайловича у другій половині XVII ст. із них сформували чотири полки: Ахтирський, Ізюмський, Сумський і Харківський. Таким чином, першими колонізаторами краю були малороси... Ці служилі люди називались козаками і черкасами на відміну від неслужилих; велику частину поселень, заселених малоросами, в приходських списках, в графі про етнічний склад, позначено черкасами”<sup>9</sup>. Далі подано таблицю, яка показує “племінний” склад сільського населення по повітах, зокрема, Ізюмському, Куп’янському і Старобільському. Так, наприклад, в Ізюмському повіті проживало 142759 українців, 12686 росіян і 1980 білорусів; в Куп’янському – 119094 українців, 14916 росіян, жодного білоруса; Старобільському – 221220 українців, 29231 росіян і жодного білоруса<sup>10</sup>.

Колонізація спинилася в 50-х роках XVII ст. в районі, що охоплював “уходи коло Ізюмської луки і долішньої Береки, гирла р. Осколу і район Торських солоних озер”<sup>11</sup>. В 1645 р. над Дінцем українськими переселенцями із Залужок і Чугуєва (по 50 осіб), Салтова (25 осіб), Харкова (120 осіб) засновуються поселення Маяки (с. Маяки Слов’янського району Донецької області)<sup>12</sup>.

В 40-х роках XVII ст. українські переселенці заклали слободу Ямпіль (с. Ямпіль Краснолиманського району Донецької області)<sup>13</sup>.

Влітку 1676 року за розпорядженням царя білгородський воєвода відрядив на р. Тор загін Р. Маслова й наказав йому збудувати місто Солоне й закликати на проживання з малоросійських задніпрянських міст черкас. На початку 1677 р. в місті, що будувалося, було вже 245 “малоросійських” дворів. У 1676 р. фортеця Солоне в долині р. Тору (нинішній Казенний Торець) стає містом, названим дещо пізніше Тором, а з 1784 р. Слов’янським (офіційно Слов’янськом). У 1683 р. тут проживало 151 українців та 50 росіян. Охороняли ж Торську фортецю вихідці з Чугуєва, Валуйок та Полтави<sup>14</sup>.

Приблизно у той же час на берегах річки Сіверський Дінець виникає Св’ятогірський монастир. Перша документальна звітка про нього відноситься до 1624 р., коли ігумен Симеон з братією отримав царську грамоту і ругу<sup>15</sup>. Однак монастир, на думку істориків, мало впливав на хід української колонізації на півдні і в основному “...був опертям і для хорих чи поранених ухадників, а головно – за перший притулок для полонених, що тікали з полону”<sup>16</sup>.

З-поміж багатьох міст, заснованих українськими поселенцями в 70-х роках XVII ст., слід згадати Ізюм, який став центром одного з п’яти слобідсько-українських полків.

Біля Ізюмського броду ще з XVI ст. постійно несли варту служилі люди і станичники. В 60-х роках XVII ст. на лівому березі Сіверського Дінця було невеличке поселення звіроловів. В 70-х роках на цьому місці осіла група українських переселенців, які під керівництвом балаклійського полковника Якова Чернігівця збудували острог, назвавши його ім’ям місцевої річки та стародавнього броду – Ізюм.

За Я. Чернігівця починається і заселення всієї території Ізюмського полку.

Новий же Ізюм був збудований за ініціативою харківського полковника Григорія Донця на правому березі Дінця, там, де тепер центр міста. З 1668 року там, де раніше існувало невеличке укріплене селище, було збудовано нове місто. Його будували ізюмські жителі та закликані з різних поселень козаки Харківського полку загалом до 1500 чоловік<sup>17</sup>. Отримавши дозвіл, Г. Донець заселяє Ізюм “людьми захожими, з “черкаських” Слобідських полків”<sup>18</sup>. У 1682 році він дістав грамоту від московського царя Федора Олексійовича, в якій йому дозволялося жити в Ізюмі і закликати туди, в Співаківку і на Пришиб вільних українців на слободи із Харківського, Охтирського та Сумського полків.

Для посилення захисту південних кордонів від татар козаками Ізюмського полку на р. Бахмуті було засноване місто Бахмут (м. Артемівськ Донецької області). “Він був обнесений дубовими стояками, і стіни його мали 61 сажні довжиною і 17 шириною. Будинків у самому острожку не було, а населення жило у слободі, і там була церковка, таможня, ратуша, сараї та кузні, подвір’я ізюмських козаків...”<sup>19</sup>.

Головним промислом населення міста стає солеваріння, оскільки навкруги не було ні лісів, ні придатної для хліборобства землі. Бахмут стає промисловим містом, де з’являються солеварні (колодязі), які належали поселенцям Тора, Цареборисова, Маяків та ін. Мешканці Тора, наприклад, приїздили туди цілими таборами для виварювання солі і стояли там куренями.

Окрім солеваріння, мисливства, рибальства, поселенці досить успішно займалися пасічництвом. На думку Д. І. Багалія, пасіки ізюмських козаків, як і перші поселення, були по р. Березі до будівництва Української лінії, були вони і по Дінцю нижче Маяк<sup>20</sup>.

Важливого значення у процесі колонізації українським народом східних земель України набувають Торські соляні промисли, які перетворилися на осіле поселення досить пізно. Згодом через здирницьку політику московських воєвод, вони втрачають вплив на заселення Слобожанщини та розвиток її економіки.

Підсумовуючи, підкреслимо, що заселення півдня Слобідської України відбувалося представниками українського етносу. Джерелами еміграційного руху на півдні Слобожанщини у першій половині XVII ст. стає південна частина центрального Лівобережжя.

Основними видами господарювання населення стають хліборобство (про що свідчить будівництво численних млинів і поширення гуральництва), пасічництво, випасання худоби і

коней. Інтенсивно розвивається рибальство і полювання, а також солеваріння на торських озерах і Бахмуті. Переселенці принесли в Південну Слобожанщину разом із собою не лише матеріальну культуру, але й духовну, яка в нових історичних, політичних і соціальних умовах набула подальшого розвитку, ставши невід'ємною частиною української національної культури.

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. – Х.: Дельта, 1993. – С. 28
2. Юркевич В. Еміграція на схід і залюднення Слобожанщини за Б. Хмельницького. – К.: Друкарня Всеукр. Акад. наук, 1932. – С. 2.
3. Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі. – Львів: Світ, 1993. – С. 109.
4. Слюсаренко А. Г. Заселення Слобідської України у зв'язку з боротьбою українського народу проти іноземної неволі // Збірник наукових робіт, присвячений 300-річчю возз'єднання України з Росією. – Харків, 1955. – Том. 3. – С. 74.
5. Там само. – С. 75.
6. Юркевич В. – Вказана праця. – С. 168.
7. Там само. – С. 168.
8. Там само. – С. 173.
9. Харьковская губерния. Список населенных мест по сведениям 1864 года. – СПб.: Издан центретат комитетом МВД, 1869. – С. 17.
10. Там само. – С. 18.
11. Юркевич В. – Вказана праця. – С. 164.
12. Лаврів П. І. Історія південно-східної України. – Львів: МП "Слово", 1992. – С. 62.
13. Там само. – С. 62.
14. Голубицький В. О. Економічна історія УРСР. – К., 1974. – С. 119.
15. Багалій Д. І. – Вказана праця. – С. 36.
16. Юркевич В. – Вказана праця. – С. 164–165.
17. Слюсарський А. Г. – Вказана праця. – С. 90.
18. Багалій Д. І. – Вказана праця. – С. 34.
19. Там само – С. 45.
20. Там само – С. 45.